

02.10.2023

Група М-1

Предмет «Економічна теорія та аналіз»

Урок 33-34

Тема: Функції ринку. Проблеми побудови економіки ринкового типу в Україні»

Щоб з'ясувати роль ринку, його місце в економічній системі суспільства, треба визначити його **функції** («функція» в перекладі з латинської — діяльність, обов'язок, призначення), а також напрямки їх здійснення. Хоч в економічній літературі не має однозначного підходу до кількісного складу функцій, їх змісту, найбільш визнаними вважаються такі:

1) **ціноутворення** — формування ринкових цін, які виступають як унікальний спосіб комунікації господарюючих суб'єктів, надання їм інформації про наповненість чи дефіцитність кожного виду товарів, рівня витрат на їх виробництво;

2) **регулююча**, коли ринок, виходячи з рівня ціни (висока-низька), регулює співвідношення пропорцій між потребами в товарах (послугах) і обсягом їх виробництва, спрямовує рідкісні ресурси та працю в ті галузі, де вони найбільш необхідні;

3) **контролююча**, коли ринок в процесі обміну виконує роль головного контролера кінцевих результатів виробництва, визначає, якою мірою кількість та якість вироблених товарів (послуг) відповідає потребам споживачів і таким чином вирішує долю кожного продукту: буде його продано чи ні, за якою ціною;

4) **конкуренції**, яка відбиває боротьбу приватного інтересу, бо, як відомо, ринок поза конкуренцією неможливий, саме завдяки конкуренції кожний із суб'єктів ринкової економіки може відкрити для себе нові можливості реалізації свого інтересу; вона створює своєрідний економічний примус, спонукає шукати нові шляхи до економічного зростання і хто не «йде в ногу» з НТП — той програє;

5) **реалізації економічних інтересів**, яка здійснюється шляхом ринкового обміну, де відбувається оцінка і зведення інтересів виробників (продавців) товарів (послуг) та їх споживачів (покупців); взаємозв'язок цих інтересів базується на принципі матеріальної зацікавленості, що, в свою чергу, передбачає обмін споживчими вартостями на еквівалентній основі;

6) **інтеграції**, яка полягає в тому, що ринок об'єднує (інтегрує) сфери виробництва (виробників) та сферу споживання (споживачів) в загальний процес активного обміну товарами і послугами, сприяє розвитку економічних зв'язків між підприємствами (фірмами), в т.ч. зовнішньоекономічних, завдяки чому економіка являє собою єдине ціле — економічну систему;

7) **санації (оздоровлення)**, яка відбувається в процесі конкурентної боротьби, і сукупність її полягає в тому, що ринок очищає економіку від економічно слабких, нежиттєвих, збиткових господарств, і навпаки, дає повний простір більш ефективним і перспективним; цей процес регулюється Законом України «Про банкрутство» .

В процесі виконання зазначених функцій ринок виконує значний, багатоплановий обсяг діяльності, а саме:

а) встановлює економічно обґрунтовані, еквівалентні зв'язки між споживачами та виробниками, між обсягом і структурою продукції, що виробляється, за потребами суспільства, котрі мають бути задоволені;

б) здійснює кінцеве визнання суспільного значення тієї чи іншої продукції, а також праці, яка була витрачена на її виробництво;

в) здійснює значний вплив (в умовах добропорядної конкуренції) на формування витрат виробництва та обігу у напрямку їх зниження;

г) формує раціональні пропозиції як між окремими галузями виробництва, так і на макроекономічному рівні;

д) подає інформацію про стан економіки в цілому та окремих її галузей.

Таким чином, виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що ринок і **тільки ринок** як система, **здатний вирішувати п'ять фундаментальних завдань** та відповісти на такі кардинальні питання економічного життя суспільства:

- 1) що слід виробляти;
- 2) скільки виробляти, в якому асортименті;
- 3) як виробляти (оптимальний вибір технології та організації виробництва);
- 4) кому призначена, хто має отримати вироблену продукцію;
- 5) як повинна адаптуватися ринкова система до ймовірних змін (попиту, пропозиції, ціни, інших чинників).

За умов ефективного виконання ринком своїх функцій, повного та всебічного вирішення зазначених питань, досягається значний позитивний ефект, який має перехідне значення для розвитку економіки, бо саме з **допомогою ринку здійснюється**:

а) зворотний зв'язок, без якого неможлива сталість та ефективність будь-якої органічної системи, в першу чергу економічної;

- б) впровадження в систему економічних зв'язків елементів змагання;
- в) створення постійної економічної бази для послідовної демократизації господарчої системи суспільства.

Світовий досвід показує, що при виборі певної моделі економіки та її реалізації потрібно враховувати загальне і специфічне, яке є змістом перехідної економіки, у стадії якої перебуває Україна.

Водночас обов'язково слід мати на увазі, що загальні закономірності для перехідної економіки неоднаково виявляються в різних умовах, скажімо, в умовах східної та західної цивілізації.

Закономірністю перехідної економіки є нестабільність і нестійкість, оскільки в її основі лежать суперечності старих і нових форм господарювання, що призводить до швидких якісних змін в економічному і соціальному житті суспільства. У зв'язку з цим треба передбачати альтернативні шляхи її розвитку.

Потенційно існує широкий спектр перспектив: від повернення у певній формі до авторитарно-бюрократичної системи і до постіндустріального суспільства; від корумпованої тіньової економіки до праволіберальних, заснованих на приватній власності систем. Слід урахувати і те, що альтернативність має певні межі, які зумовлені об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

Серед багатьох варіантів є оптимальний для тієї чи іншої країни. Критерієм цього вибору є як загальні тенденції розвитку світової цивілізації, так і врахування реальних ресурсів, національних особливостей, історичних традицій, географічного та геополітичного положення. Отже, формувати економічну стратегію, спрямовану на побудову певної моделі ринкової економіки, слід, спираючись на перелічені чинники.

Особливістю економіки України є те, що перед початком ринкових трансформацій вона являла собою адміністративно-командний тип, де домінував тотальний монополізм: власності, централізовано-директивного прийняття рішень і технологічний монополізм. Було багато підприємств, які виробляли 60-100 відсотків певного виду продукції. Така монополія не є ринковою. Вона не передбачає конкуренції, ринкових відносин, робить господарюючим суб'єктом систему державних установ, а підприємства виконують лише виробничі функції.

Негативний вплив на формування ринкових відносин в Україні має і те, що її економіка великомасштабна з незавершеним циклом виробництва, а також відбиває спеціалізацію у колишньому Радянському Союзі на важкій промисловості, воєнно-промислового виробництві та видобувних галузях. Саме це сьогодні відтворює нестачу товарів народного споживання, з одного боку, і технічну та технологічну відсталість-з іншого. Це породжує величезну потребу в придбанні нафти та газу на світовому ринку, а отже, проблеми з торговельним балансом, перекося у цінах на внутрішньому ринку.

Створення достатньої кількості підприємств в Україні, які б формували конкурентне середовище, може здійснюватися двома шляхами: реформуванням існуючих підприємств і створенням нових. Перший шлях передбачає: демонополізацію; роздержавлення і приватизацію; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для структурної перебудови підприємств; диверсифікацію. Другий шлях ставить за мету сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для створення нових підприємств, а також реструктуризації застарілих, тих, які потребують повного оновлення. Ураховуючи те, що Україна має могутній індустріальний і науково-технічний потенціал, підготовлені кадри, недоцільно обирати модель ринкової економіки, в якій переважає дрібна приватна власність і економіка регулюється виключно ринковими законами. Цей шлях був би не прогресом, а регресом і вів би до часів А. Сміта та відповідних методів економічного життя, де все вирішувало вільне ціноутворення.

Модним є так званий лібералізований підхід, сутність якого полягає в тому, що якщо не заважати економіці розвиватися самій по собі за притаманними їй принципами, то Україна скоро ввійде до світового ринку.

Поширене гасло «повну свободу переміщенню капіталів, товарів, людей» - не тільки популістське, а й некоректне. Хто може сьогодні назвати таку країну, де це гасло було втілене в життя? Кожна країна, вступаючи в економічні відносини з іншими країнами, прагне якомога повніше реалізувати свої інтереси.

Саме тому вона вводить квоти, ліцензії, митні бар'єри щодо іноземних товаровиробників. Відповідна політика провадиться щодо міграції робочої сили. Адже кожному зрозуміло, якщо дешева робоча сила рине в країну без будь-яких обмежень, то це, з одного боку, зменшить купівельну спроможність національного ринку країни, оскільки знизиться платоспроможність зайнятих у галузях, куди увіллється ця робоча сила, а з іншого - призведе до соціальних загострень у країні, через те що зменшиться заробітна плата, частина працівників взагалі перейде до розряду безробітних.

Допускаючи іноземний капітал в економіку, треба також регулювати ці процеси, адже вони можуть призвести до втрат у певних галузях виробництва, подальшого спотворення економіки, яка перетвориться на технологічний придаток розвинених країн, де відбуваються екологічно шкідливі або безперспективні процеси.

Досвід перехідного періоду постсоціалістичних країн, у тому числі України, свідчить: шлях до ринку в «стихійному режимі», самопливом - не тільки не ефективний, а й призводить до надзвичайно великих втрат у всіх сферах життя, відкидає суспільство назад на десятки років.

Орієнтиром при переході до ринкової економіки для України мають бути сучасні розвинені країни, для яких характерна змішана економіка, що ґрунтується на різних формах власності. Домінуючою при цьому є корпоративна власність, взаємодія конкуренції та регулювання з боку держави, високий соціальний захист населення, соціальна орієнтація економічного розвитку.

Слід також ураховувати, що ринок не можна побудувати, скажімо, за шведським, американським або ще якимось зразком. Він є невід'ємним елементом економіки. Ринкові відносини у Японії, Італії, Бразилії, Алжирі різні. Характерними рисами сучасного розвиненого ринку є висока організованість, інтелектуальне кадрове забезпечення його інституцій, науково обґрунтовані правові засади.

Побудова такого ринку зайняла значний час і при цьому відбувалася на добре розвинених товарно-грошових відносинах. Сучасні розвинені країни на це витратили весь повоєнний період (3-4 десятиліття); Південна Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур - приблизно два десятиліття. При цьому ринок «маленьких азіатських драконів», як називають останні чотири країни, хоч і є розвиненим, відрізняється від ринку європейських країн і американського. Він, як вважають спеціалісти, не є моделлю відкритої ринкової економіки.

Україна має будувати таку модель ринкової економіки, яка найбільше відповідає особливостям її розвитку, структурі економіки, географічному положенню, менталітету народу.

Для України найприйнятнішою є модель соціально орієнтованого ринку, який у кінцевому підсумку підпорядковуватиме діяльність своїх функціональних структур задоволенню матеріальних і духовних потреб людини.

Така стратегія має ґрунтуватися на чітко визначених пріоритетах економічного розвитку, які сприяли б досягненню зазначених цілей.

Важливо обрати правильний шлях переходу до ринку.

Еволюційний шлях ґрунтується на поетапному і поступовому введенні ринкових відносин впродовж тривалого періоду (10-15 років).

Прискорений шлях, або «шокова терапія», на перший погляд, виглядає як простий, тому що до ринку можна перейти за короткий термін (були пропозиції за 400-500 днів, 2-3 роки). Приваблює він тим, що мета досягається швидко.

Сутність такого підходу полягає в тому, що на основну масу товарів та послуг відразу вводять вільні ціни. Зростання їх обмежується проведенням гранично жорсткої фінансової та кредитної політики. Вона є ключовим елементом цього варіанту. Максимально скорочується державний сектор. Соціальна підтримка населення встановлюється на мінімальному рівні.

Прихильників «шокової терапії» у нашій країні було вдосталь, як і пророків та радників різних західних шкіл, у тому числі чиказької (монетаристської школи), на яку покладалося найбільше надій.

Проте всі вони, по-перше, не бачать відмінностей не тільки між Україною і Росією, а й Україною і Чилі, між селянином, сформованим колективним веденням господарства, і фермером, який працює у ринковому середовищі.

По-друге, всі вони без винятку піклуються не про інтереси України, а про свої власні інтереси, інтереси своїх компаній, країн.

По-третє, монетаризм у його класичному розумінні зводиться до вільного ринку, де рівновага у суспільстві досягається за рахунок грошової політики, вільного ціноутворення. В наших умовах багаторівневого монополізму (власності, технології, управління) це зумовлювало руйнацію економіки, дестабілізацію суспільства.

Засади ринкової економіки в Україні мають вводитися прискорено, але без «шоку».

Поелементний, еволюційно-радикальний шлях поєднує поступовість, поетапність і державне регулювання цін на найважливіші товари, з одного боку, і прибутків - з іншого. Раптово перейти до ринку не вдасться, тому що в Україні, по суті, немає розвинутої інфраструктури, без якої не може існувати сучасний ринок. Економіка потребує радикальної структурної перебудови. Без цього неможливо наповнити внутрішній ринок споживчими товарами, посісти чільне місце на міжнародному ринку.

Для того щоб досягти цього, потрібні величезні капітальні ресурси. Сподівання на допомогу ззовні - нереальні, їх треба шукати всередині країни, в її сучасній економіці. Гострим є дефіцит на кваліфіковані підприємницькі кадри для роботи у банках, на біржах тощо. Саме тому для побудови ефективної ринкової економіки Україна має демонтувати стару господарську систему і поступово вводити ринкові елементи.

Вирішення цього складного завдання потребує, з одного боку, прискореного переходу до ринку, а з іншого - виходу економіки з кризи. Такими є реальні обставини, з якими не можна не рахуватися, обираючи стратегію переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки.

Головним чинником створення моделі ринку, про яку йдеться, має бути послідовна діяльність держави щодо створення необхідних інституцій ринку.

Регулююча роль держави має здійснюватися методами, які адекватні ринковим формам господарювання. Для цього слід розробити цільові програми розвитку визначальних сфер господарства; забезпечити підтримку пріоритетних напрямів економічного розвитку, виділення для цих цілей кредитів, зменшення податків; стимулювання розвитку виробництва, а не посередницької діяльності, різних соціальних форм господарства; створити сприятливі умови для залучення в країну приватного іноземного капіталу, передусім у формі прямих інвестицій до виробничої сфери, галузей, що виробляють товари споживання.

Держава має регулювати випуск національної грошової одиниці, здійснювати контрольовану емісію, забезпечувати взаємодію національного ринку з міжнародним.

Регулююча роль держави має полягати у забезпеченні рівноваги в суспільстві. І чим більші відхилення від рівноваги, тим сильнішими повинні бути регулятори.

Результати економічних перетворень, здійснюваних на таких засадах, будуть детермінованими, незворотними, прискореними і, що особливо важливо, досягнуті в умовах соціальної злагоди.

Домашнє завдання:

1. Законспектувати та вивчити викладений вище матеріал.

Усі виконані завдання надсилайте на електронну адресу [**gr.ev@ukr.net**](mailto:gr.ev@ukr.net) з підписом у темі листа «ПІБ, № групи та назва навчальної дисципліни»